

Krmíčková, Helena

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, Moravský diplomatář

In: Krmíčková, Helena. *Edice středověkého diplomatického materiálu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 15-21

ISBN 978-80-210-6999-2; ISBN 978-80-210-7002-8 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130563>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

3 Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, Moravský diplomatář

Zakladatelem edice *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*¹⁷ byl Antonín Boček,¹⁸ profesor české řeči na olomoucké stavovské akademii. Boček již za svého působení na guberniu poznal důkladně archivy zrušených klášterů a od konce 20. let 19. století studoval archivy a sbírky v řadě brněnských institucí a sbíral zde listinný materiál. Roku 1836 vydal první díl *Moravského diplomatáře* pro léta 396 (začíná listem svatého Ambrože markomanské královny Fritigil) až 1199. Finančně bylo vydání zajištěno českým a rakouským nejvyšším kancléřem hrabětem Antonínem Bedřichem Mitrovským, který financoval i další dva díly. Po jeho smrti roku 1841 převzal tento závazek jeho syn, rovněž Antonín Bedřich, od pátého dílu zajistili financování moravští stavové. Komplikace finančního rázu, které provázely úsilí Pelclovo, se *Moravskému diplomatáři* vyhly.

Mitrovský nechal rozeslat nově vydaný diplomatář učeným společností a významným osobnostem doma i v zahraničí a odevšad se na moravskou edici ozývala chvála. Proto není divu, že se Bočkovi jako zásluha za její vydání dostalo roku 1837 jmenování moravským stavovským historiografem s úkolem sepsat dějiny Moravy. Tento úkol však nebyl realizovatelný bez důkladného poznání pramenů. Proto bylo pro Bočka o dva roky později zřízeno místo stavovského zemského archiváře a byl pověřen sběrem materiálu. (Vydávání nového diplomatáře bylo tedy spojeno s Moravským zemským archivem, jehož vznik je datován právě touto nově zřízenou Bočkovou funkcí.)

Druhý díl diplomatáře následoval brzy po prvním – roku 1839, ještě před Bočkovým jmenováním zemským archivářem, a zahrnoval léta 1200–1240. Rozsáhlá sběratelská činnost, která předcházela vydávání diplomatáře, pokračovala i nadále a stala se ještě intenzivnější. Boček za pomoci místních kopistů sebral velké množství materiálu do roku

17 Nejobsáhleji je o *Moravském diplomatáři* pojednáno v *Průvodci po Státním archivu v Brně*, Brno 1954. V úvodní části nazvané *Dějiny archivu* byly pro toto téma vytěženy fondy Moravského zemského archivu, zpracován dobový tisk i dosavadní literatura. Diplomátář je rozebrán (ovšem společně s dalšími zprávami o archivu) na s. 10-73 v pasážích Mojmíra Švábenského a Jiřího Radimského. (Jejich jména jsou však uvedena pouze mezi ostatními spoluautory díla na titulním listu a v tiráži.)

18 Antonín Boček (1802–1847) moravský zemský historiograf, moravský stavovský archivář. Srov. VALÁŠEK, Hubert: *Antonín Boček*. In: 155 let archivnictví v českých zemích. Brno 1995, s. 85–95.

1306, jímž naplnil další tři svazky, ale přepisoval i listiny mladšího období. Při této práci byla objevena řada listin z období, které obsáhly již vydané díly. Tyto listiny pak byly otištěny v dodatcích v V. dílu diplomataře. Roku 1841 Boček vydal III. díl pro období let 1241–1267 a o čtyři roky později vyšel IV. díl, obsahující listiny z let 1268–1293. Připravil ještě V. díl, v němž jsou zveřejněny listiny až do roku 1306. Na začátku roku 1847 však nečekaně umírá, a tak tento díl byl vydán až po jeho smrti. Při pořizování opisů listin Bočkovi vypomáhal Josef Chytil,¹⁹ který byl v roce 1841 jmenován archivním kancelistou. Chytil se ujal Bočkova materiálu připraveného pro období do roku 1306, přidal k němu dodatky sebrané k předchozím dílům, vytvořil rejstřík pro všech pět dílů a roku 1850 dovršil Bočkovu práci vydáním V. dílu.

Pět objemných dílů Bočkova *Moravského diplomataře*, vytvořených v tak krátké době, vzbuzuje dodnes obdiv. Ale toto množství materiálu nebylo možné kriticky zvládnout. Bočkova práce nešla příliš dále za samotný opis, po požadavcích, které před desetiletími pro svůj ediční podnik stanovil F. M. Pelcl, zde není ani stopy. Po pořadovém čísle listiny následuje její regest, který je ukončen datovací formulí, v níž ale chronologický údaj zůstal v podobě, jakou má v listině. (Boček sice listiny seřadil chronologicky, ale data nepřeváděl.) Vlastní text listiny nemusí být zcela spolehlivě přepsaný. Vedle Bočka a Chytila se na přepisech podílela celá řada kopistů, jejichž paleografické znalosti na tento úkol nestačily. Edice téměř postrádá poznámkový aparát. Nedostatky edice si uvědomili již Bočkovi současníci. Starobrněnský opat Cyril Napp (1792–1867), který z pověření zemského výboru Bočkovu přípravnou práci kontroloval, mu již roku 1841 vytýkal, že příliš spoléhá na starší nesprávné opisy, přepsané listiny nekolacionuje, neuvádí signatury. Nappovy připomínky našly ohlas až v dalších svazcích kodexu, kde byla věnována o něco větší pozornost uložení listiny a přibyl také údaj o existenci pečeti. Bočkovy svazky nebyly opatřeny rejstříkem. (Teprve v V. dílu otiskl rejstřík ke všem vydaným dílům Josef Chytil.)

Hlavní výhrady k Bočkovým svazkům vznesla až další generace historiků. Boček své dílo znehodnotil celou řadou svých vlastních falz, kterými chtěl vyplnit bílá místa v moravských dějinách, k nimž neexistovaly prameny, nebo se jimi chtěl zavděčit mecenáši edičního podniku hraběti Antonínu Bedřichu Mitrovskému. Na nesrovnalosti v 1. dílu narazil již Josef Chytil, ale Bočkovu falzátorskou činnost odhalili jako první Vincenc Brandl a Alois Vojtěch Šembera (1807–1882). Po nich následovali další diplomatikové a historikové, kteří se snažili poukázat na Bočkovy novodobé padělky. V některých

19 Josef Chytil (1812–1861) moravský stavovský archivář, editor pramenů k moravské historii. (Vide kap. 12.2.) Srov. WURMOVÁ, Milada: *Archivář Josef Chytil*. In: 140 let Státního oblastního archivu v Brně. Sborník statí. Praha 1979, s. 7–23.

případech ale za falzum považovali i kusy pravé, protože se jim při nedostatečných údajích o uložení nepodařilo listinu nalézt. Největší pozornost věnoval Bočkovým falzům Jindřich Šebánek ve své rozsáhlé studii *Moderní padělky v moravském diplomatáři Bočkově do r. 1306*,²⁰ k níž by měli uživatelé Bočkových svazků přihlížet. Práce na *Českém diplomatáři* postoupily tak daleko, že jsou v dnešní době antikvovány první tři díly a část čtvrtého dílu CDM. Pro listiny vydané do začátku května roku 1283 tedy užíváme výhradně *Český diplomatář*, který časem (má dojít až do roku 1310) definitivně vyřadí Bočkovy svazky z užívání.

Přestože Bočkovi v jeho práci několik let pomáhal kancelista Josef Chytil, který se ujal vydání materiálu připraveného pro V. díl diplomatáře, moravští stavové po Bočkově smrti delší dobu hledali řešení, kdo by měl ve vydávání diplomatáře, který měl být podle jejich představy doveden až do roku 1620, pokračovat. Prvotní úvaha směřovala k českému stavovskému historiografovi a Moravanu rodem Františku Palackému, který měl s Řehořem Wolným (1793–1871) posoudit Bočkovu pozůstalost, zda je zde připraven materiál na další vydávání diplomatáře. Případný výzkum měl pro ně provádět Alois Vojtěch Šembera. Tento plán se ale nerealizoval, a tak editorská práce měla být svěřena Wolnému a Šemberovi. Šembera však byl zaneprázdněn jinou činností, a proto začala být zvažována účast rajhradského benediktina Bedy Dudíka, který již dříve nabízel stavům své služby. Ani Dudík se ale nakonec jako řádový kněz nezdál vhodným kandidátem pro úřednické místo v archivu a s ním spojené pokračování v ediční práci na *Moravském diplomatáři*, nicméně bylo jeho služeb využíváno pro sběr materiálu v našich i zahraničních archivech a knihovnách. Ke korekci v této době došlo i v případě mezníku 1620, kam měl být diplomatář původně doveden, protože řada listin z mladšího období nemá význam pro vlastní dějiny Moravy. *Terminus ad quem* byl tedy snižen k roku 1526.

Situace se nakonec vyvinula tak, že byla oddělena funkce historiografa (kterým se později stal Beda Dudík) od funkce zemského archiváře. Chytil pokračoval i ve svém subalterním postavení kancelisty v pracích na diplomatáři a roku 1854 vydal pod záštitou rytíře Petra Chlumeckého²¹ VI. díl kodexu pro léta 1307–1333 a pracoval také na vydávání zemských desk. Chlumecký je v novém dílu na titulním listu uveden jako vydavatel, Chytil jako redaktor. Společně vytvořili ediční a redakční zásady, Chlumecký zpracoval úvod k tomuto dílu, který byl na rozdíl od latinských úvodů Bočkových napsán v němčině, a připravil rejstříky i chronologický přehled listin. Tíha ediční práce

20 Časopis Matice moravské 60, 1936, s. 27–84, 455–499.

21 Petr rytíř Chlumecký (1825–1863) ředitel Moravského zemského archivu, historik, editor, poslanec moravského zemského sněmu. (Vide kap. 12.2.) Srov. WURMOVÁ, Milada: *Petr rytíř Chlumecký – archivář (k 110. výročí jeho smrti)*. Sborník archivních prací 23, 1973, s. 192–213.

ležela samozřejmě na Josefu Chytilovi, který připravil texty listin, z nichž některé sebral ještě Antonín Boček. (Chlumeckého práce je zde jen doplňková.²²) Ke změně došlo i na titulním listu – *Moravský diplomatář* vedle latinského názvu vychází i s názvem *Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens*. O rok později, tedy roku 1855, se Chlumecký stává ředitelem archivu a Chytil moravským stavovským archivářem. Podobně jako Boček začali Chlumecký i Chytil provádět řadu archivních výzkumů nejen na Moravě, ale i v Praze a Chlumecký také v archivech v cizině. Při těchto výzkumech našli i listinný materiál k Bočkovu období, který byl posléze v doplňcích zařazen do VII. dílu. (3. sešit VII. dílu s těmito doplňky však po smrti obou editorů vydal Vincenc Brandl.) Roku 1858 vychází první část VII. dílu kodexu. Editoři v tomto dílu změnili původní ediční řeč a latinu nahradili němčinou. Oproti předchozím šesti dílům začali převádět data v záhlavních regestech do moderní podoby. V té době se však již začíná projevovat Chytilova nemoc, a tak druhá část, dovedená do roku 1349, vyšla až roku 1860. Na začátku roku 1861 Josef Chytil umírá, aniž měl možnost VII. díl dokončit.

Na místo moravského zemského archiváře byl po Chytilově smrti vypsán konkurz, do kterého se přihlásili i moravský historiograf Beda Dudík a čerstvý absolvent vídeňského *Institutu für Österreichische Geschichtsforschung* Josef Emler. Chlumecký však prosadil jmenování tehdejšího učitele starobrněnské nižší realky Vincence Brandla.²³ Práce na *Moravském diplomatáři* byla sice služební povinností zemského archiváře, ale Brandl dal zpočátku přednost edicím právních památek: přípravě *Knihy drnovské* a *Knihy tovačovské* a pustil se i do vydávání ediční řady *Knih půhonných a náleзовých*. Navíc se intenzivně věnoval politické práci – již roku 1865 se stal zemským poslancem. Jeho situaci pak zkomplikovalo i brzké úmrtí Petra Chlumeckého a s ním spojený úbytek archivních pracovníků, protože místo ředitele archivu bylo zrušeno. K pokračování a dokončení Chytilovou smrtí přerušovaných prací na diplomatáři tak dochází až roku 1864, kdy Brandl vydal Chytilem a Chlumeckým sebrané dodatky k dosud vydaným šesti dílům (pro léta 830–1349/1351 včetně kusů z formulářů), a roku 1868, kdy byl VII. díl konečně zkompletován vydáním rejstříku. V tomto rejstříku se Brandl odlišil od svých předchůdců, protože vedle běžného rejstříku jmenného obsahujícího jména osob a názvy lokalit otiskl také seznam českých a polských výrazů s výkladem, které sebral z dosud vydaných dílů.

22 Petr Chlumecký v úvodu k VI. dílu *CDM* účast obou editorů nikterak nevymezil, ale informoval o Chytilově i své práci K. J. Erbena v dopisu ze 17. února 1855 (WURMOVÁ, M.: *Petr rytíř Chlumecký*, s. 207, a tento údaj opakuje TÁŽ: *Archivář Josef Chytil*, s. 12–13).

23 Vincenc Brandl (1834–1901) moravský zemský archivář, historik, editor, politik, veřejný a kulturní činitel. (Vide kap. 11, 12.2.) Srov. NAVRÁTIL, Bohumil: *Vincenc Brandl*. Časopis Matice moravské 26, 1902, s. 301–364.

I nadále však diplomatář zůstával na okraji jeho vědeckého zájmu, a tak se otázkou dalšího vydávání zabýval zemský sněm a Brandlovi musela být tato jeho povinnost připomenuta. Při stále narůstajících aktivitách politických i vědeckých mu už nezbyval čas na výzkumné cesty. Heuristika tak zůstala pouze na Dudíkovi, který navštívil celou řadu archivů moravských i českých a prozkoumal také archivní materiál v četných městech v cizině (včetně archivu vatikánského). Při značném množství materiálu však musel pracovat rychle a zběžně, a tak přepisy listin nejsou vždy úplně spolehlivé a některé listiny zcela unikly jeho pozornosti. Brandl pak jeho práci zkolacionoval jen v několika moravských archivech.

Po zásahu zemského sněmu vydal Brandl VIII. díl diplomatáře pro léta 1350–1355 roku 1874, následujícího roku vyšel IX. díl sahající do roku 1366 (s dodatky pro léta 1246–1355) a za další tři roky díl X. Pak se ale tempo prací opět zpomalilo a XI. díl (k němuž připojil několik dodatků pro léta 1356–1383) vydává Brandl až roku 1885, XII. díl roku 1890 a XIII. díl (s listinami do roku 1407) roku 1897. Svými šesti díly, v nichž zpracoval období let 1350–1407, tak předstihl i počet dílů, které připravil Antonín Boček. (Ve srovnání s Bočkem jsou některé Brandlovy díly rozsáhlejší na počet stran i na počet vydaných listin, třebaže díky jiné síle papíru na první pohled působí útlejším dojmem.) Toto množství materiálu se mu podařilo vydat proto, že stále pracoval již zastaralou metodou bočkovsko-chytilovskou, kdy se omezil na pouhé přepisy listin (někdy i nepřesné), bez diplomatického rozboru, bez paleografických údajů, a pokud jde o sfragistickou stránku, omezila se na pouhou evidenci pečeti. *Moravský diplomatář* neodpovídal požadavkům Sichelovým a Fickerovým, byl zastaralý už v době svého vzniku.

Po Brandlovi byl jmenován do funkce moravského zemského archiváře a práce na diplomatáři se ujal Bertold Bretholz.²⁴ Bretholz byl absolventem vídeňského *Institutu für Österreichische Geschichtsforschung*, na němž studoval u Theodora Sickela, ediční zkušenosti získal při práci na *Monumenta Germaniae Historica*, kde se podílel na vydání III. svazku řady *Leges* (1893). Na rozdíl od Brandla podnikl řadu výzkumných cest a získal materiál nejen pro dokončení edice, ale také pro celý svazek doplňků k předchozím dílům. Již jako zemský historiograf pak odhalil mnoho Bočkových padělků. V říjnu roku 1903 vydal díl XIV., v němž dovedl *Moravský diplomatář* až ke smrti markraběte Jošta (poslední listina je z ledna roku 1411) a díl XV. s doplňky. Bretholz při dokončování diplomatáře zůstal věrný dosavadnímu dávno překonanému bočkovsko-chytilovsko-

24 Bertold Bretholz (1862–1936) moravský zemský historiograf, ředitel Moravského zemského archivu. (Vide kap. 12.2.) Srov. STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka: *Konvertitova kariéra*. Bertold Bretholz a jeho snaha po uplatnění. In: Německá medievistika v českých zemích do roku 1945. Praha 2004, s. 273–287. ŠVÁBENSKÝ, Mojmir: *Počátky, názvy a zaměstnanci Moravského zemského archivu* (Tři kapitoly z dějin). Brno 1991, s. 126–133.

brandlovskému způsobu zpracování, *Moravský diplomatář* se ani jeho prací nepřiblížil k úrovni *Českého diplomatáře*, na němž právě pracoval Gustav Friedrich a jehož první sešit vyšel několik měsíců po moravském protějšku. Přesto však – i přes nepříznivou kritiku z pera Vincence Praska, které se Bretholzově práci dostalo – stojí jeho svazky na vyšší úrovni než svazky jeho předchůdců, a to nejen zlepšenou kvalitou vlastního přepisu listin, ale i v doprovodném aparátu. (Bretholz např. pečlivě zachycuje indorsáty i přípisky pod plikou, na něž dosavadní editoři vůbec nebrali zřetel, podrobnějšího popisu se dostává i pečetím.) Kritika byla oprávněná jen částečně.

Bretholz si uvědomoval, že pokračování dalších prací v jedné chronologické řadě se všemi listinami otiskovanými v plném znění je pro mladší období obtížně realizovatelné, navrhoval rozdělení edice podle skupin s prioritním vydáním listin Moravského zemského archivu. Se svým návrhem však narazil a další vydávání mělo pokračovat dosavadním způsobem. (Z dnešního hlediska je ovšem zřejmé, že pravdu měl Bretholz a ne jeho odpůrci: k rozdělení jednotné chronologické řady *Českomoravských registů* a vytvoření registového katalogu zpracovávajícího jednotlivé archivní fondy srov. kap. 6.) Bretholz se podvolil těmto požadavkům, podnikal nové výzkumné cesty, na nichž sbíral materiál, ale k realizaci dalších dílů už nedošlo, a tak je *Moravský diplomatář* ukončen smrtí markraběte Jošta.

Vydáním *Moravského diplomatáře* se moravským dějinám dostalo edice, která zpřístupnila materiál značně rozsáhlého období, současně však edice, která je málo spolehlivá, pokud jde o přesnost přepsaného textu, značně nedokonalá ve vědeckém vybavení, nezpracovaná po diplomatické stránce a navíc znehodnocená moderními padělkami v prvních pěti dílech.²⁵ Její nedostatky tak jsou a v budoucnu budou odstraňovány pro přemyslovské období *Českým diplomatářem*, pro mladší období částečně našimi registáři, které ovšem nepřinášejí plné texty listin,²⁶ případně některými tematickými edicemi.²⁷

Zkratka: CDM

25 Ještě v průběhu vydávání diplomatáře se začaly objevovat příspěvky s opravami a dodatky (Karl Lechner, František Snopek).

26 V rámci registového katalogu (kap. 6) již byly zpracovány nejrozsáhlejší moravské archivy: Moravský zemský archiv a olomoucké pracoviště Zemského archivu v Opavě s arcibiskupským a kapitulním archivem.

27 Řadu nepřesně vydaných listin z Brandlových dílů CDM antikvovali jejich novým vydáním: KRAFL, Pavel – MUTLOVÁ, Petra – STEHLÍKOVÁ, Dana: *Řeholní kanovníci sv. Augustína v Lanškrouně. Dějiny a diplomatář kláštera*. Praha 2010.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, Urkundensammlung zur Geschichte Mährens. Edd. Antonín Boček, Petr Chlumecký, Josef Chytil, Vincenc Brandl, Bertold Bretholz.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae

I. 396–1199, ed. Antonius Boczek, Olomucii 1836

II. 1200–1240, ed. Antonius Boczek, Olomucii 1839

III. 1241–1267, ed. Antonius Boczek, Olomucii 1841

IV. 1268–1293, ed. Antonius Boczek, Olomucii 1845

V. 1294–1306, edd. †Antonius Boczek – Josefus Chytil, Brunae 1850

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens

VI. 1307–1333, edd. P. Ritter v. Chlumecky – Joseph Chytil, Brünn 1854

VII. 1334–1349, edd. P. Ritter v. Chlumecky – Joseph Chytil – Vincenz Brandl, Brünn 1858–1868

VIII. 1350–1355, ed. Vincenz Brandl, Brünn 1874

IX. 1356–1366, ed. Vincenz Brandl, Brünn 1875

X. 1367 – 12. November 1375, ed. Vincenz Brandl, Brünn 1878

XI. 13. November 1375–1390, ed. Vincenz Brandl, Brünn 1885

XII. 1391–1399, ed. Vincenz Brandl, Brünn 1890

XIII. 1400–1407, ed. Vincenz Brandl, Brünn 1897

XIV. 1408–1411, ed. Berthold Bretholz, Brünn 1903

XV. Nachträge. 1207–1408, ed. Berthold Bretholz, Brünn 1903